

„A Balaton pedig elmondá...”

(Vörösmarty Mihály)

54 Kelemen Lajos

KIBESZÉLNI

A BALATONT

Podmaniczky Szilárd:

Balaton világot

sincs több tizenöt kilométernél, és sehol sem mélyebb, mint tizenhárom méter: a mi *gyönyörű magyar tengerkénk*. Hunfalvytól ered a kedves keresztelés, mellyel ő aligha kívánta szatírába rántani a tengeri népek érzéseit.

A Balaton akkora: amekkora. Ezt a vizet legalább nem nyiszálta el tőlünk a történelem. Ráadásul nemigen akad magyar ember, aki így vagy úgy, muszájból vagy önfeledése mámorában, ne érezte, sőt ne kóstolta volna nedveit, ne csatangolt volna a környékén, például egy üveg Kéknyelűt szorongatva; más szóval ilyen vagy olyan úton-módon ne került volna kapcsolatba vele. De Tihany és Keszthely, Siófok és Fonyód, és a Balaton összes városa, faluja együtt sem Nápoly: szárazulatukat és tornyaikat nem elég csak egyszer látni. Különben is a futólagos időzés a magyar kölyöktengernél s a vele való közeli ismeretség: ég és föld.

Ha a komoly áhítattal mondott balaton világot szép ígéknek csak a fele igaz, az is gyönyörű. S mért ne lehetnének ezek az ígék egy valódi valóság helytálló hangjai? „A Balatonon – mondja a helybeliek egyike Podmaniczky Szilárd könyvében – egy óra alatt megváltozik minden. Megváltozik a szélirány, megváltozik a napirány, a hullám. A tengeri emberek ettől nagyon idegesek. Engem is elvittek többször a tengerre vitorlázni, mert szeretek ott hajózni, de unalmas. A Balatonon állandóan húzkodni kell a kötelet, beállítani, megint húzkodni. Nagyon változókéony itt az idő...” Egy röpké lecke vitorlázásból, némi áthallás, s máris életismereti vázlat, ami az imént még egy vízi sport csínja-bínja volt. Ilyen egyszerűen állítaná be önleke szövevényeibe az embert a Balaton?

E kérdésre nem okvetlenül Podmaniczky Szilárdnál kell keresni a választ, vagy ha mégis, a felelet a szerző szavainak mögöttesében rejlik. A *Balaton világot* nagyon is egyszerű könyvnek tűnik. Persze: nem az. Sokkal inkább kultúra-, hit-, képzelet-, táj- és természetvizsgálat, etűdökre bontva.

Szerencsés általában, és még egyszer szerencsés, mert valahogy gyerekszívíví, tehát tiszta érzésekkel bír az, aki a kicsiségben is távlatok föltárulását hajlamos látni. Hosszában mintegy hetvenhét kilométer, szélességére nézve legkiterjedtebb pontján

Azaz egyfajta mitológia. Egy mítosz fejezetecskéi, amelyeken rajtaérhetően ott csillog a feljegyző kedélye: az a szolid, de határozott írásöröm, amit a közlendő és a stílus kiegyensúlyozottsága szokott igazivá tenni. Mert Podmaniczky Szilárd hitelesen eleven. Vitalizmusa és bravúros egyszerűsége révén művészi: abban az értelemben, hogy egy szemernyit sem művészi. Előadása élőbeszédet rögzített hangfelvételek másolatával vetekszik, holott a kivitelezésben a java szerep kétségtelenül a profi írásmesteré; egyébként hogy kerülne a sima dikcióba annyi remek ritmus, finom kontraszt, arány, szakavatott jellemzés, ügyes dramaturgia – hogy kerülne a helyére a komplett szövegegyüttest aláfestő ironikus életelegedés? Merthogy az egész egy manapság igencsak drágának számító dologban ver gyökeret: szeretetteljes derűben.

A *Balatoni világok* szerzője hiszékenyen kitérte magát, mint a szent és profán csodákra szomjas gyermek. És tényleg tudni kíván, ez az egyik titka. Hallgat, figyel, rögzít. Anekdotasorozatában életpillanatokat, sorsfordulatokat, többé vagy kevésbé jelentőségteljes történeteket, a halászat, a hajózás fortélyait és fineszeit, a tó körüli világ emlékezetét sűríti egy-egy ember szemszögéből. Ahogy szövődik a mese, kerekedik a pletyka: a történetek, az ízes elszólások, egy esemény sor szinte észrevétlen túldimenzionálása legtöbbit a szereplőkről árul el, a hősök belsejét tárja föl; mindig egy-egy újabb valóságot, ahogy szájról szájra megy tovább a szó. Új valóságok tárulnak fel a maguk fényében, hogy a komolyságon, az élcen, a bújtatott filozófián át egy másik valósághoz kötődve csakugyan szinte mesei távlatba vetüljenek. Művészberek garmada bizonygatja, hogy korunknak se színe, se színpada, saját végletei terhétől megrogyott, lehangolt éra ez. Podmaniczky Szilárd majdhogynem az ellenkezőjére loval.

Csendes, de mindenestre jókedvű lázadás az övé. Történeteinek regiszterén fő hangszínként a gyakorlati, az innenső élet szólal. A nyers közbeszéd mintájára reprodukált vallomások követik egymást a kötetében. Úgy, ahogy az indulat, a pillanat, a véletlen, az emlékezet alkotja őket, tudással, tapasztalattal, s azzal az olthatatlan természethez-töréssel, amely az események, sztorik végeérhetetlen sokaságát és apróságát valami rendeltetésféle tartalmává emeli. A beszéd (talán nem is mindig fölismeret) érdeke: a rege. Megfogni az élményt, a világ játékát: a szerző ezzel sosem telik be. Noha ez a kispika nagyon is a belső tartamra ügyel, kintről éppen a lélek életébe lát. A sokértelmű, szimbolikus mélységet Podmaniczky Szilárd a lehetetlenig egyszerűsített kompozícióban álcázva csempészi meséről mesére, de az ilyesmire érzékenyek elől egészen eldugni nem tudja; nyilvánvalóan nem is akarja. A könnyednek mutatott olvasnivalóban ködbe és nosztalgiaikba vesző szépségek és groteszkségek, líraiság és népmesei vaskosság, kemény,

árnyékos sorsok és alig megzavarható életkedv rétegződik. S mindez tulajdonképpen a dokumentum-montázs leple alatt. Mintha egy kicsit a most-idők költészete volna – félre ne értsük, nem magamagáért tobzódó líra. Költészet!

Valóságához tapadt, józan poézis, de mégiscsak az: a realiztikus próza
56 rejtekében lappangó költészet.

„Egyszer lenn volt velem az Eszter lányom, és megkérdezte, hogy rajzolhat-e valamit a pincében. Rajzolj, mondtam, ami eszedbe jut. Rajzolt színes virágot, halat, horgot, rókát, ami az akkori világa volt. Ezzel van teli az összes hordó külseje, ebben a gyerekvilágban érik.

Az előző kutyám ott van eltemetve a pince mellett, a cseresznyefa alatt. Régen is mindig onnan nézett minket, szeretett ott ülni. Az alkonyatban kiültem egy pohár vörösborral, és hallgattam az estét. A kutya mindig ugyanarra az égtáj felé nézett, mint én. Tízpercenként odajött, megbökött az orrával, sóhajtottam egyet, a kutya szintén sóhajtott. Csak nem tudtuk megbeszélni a dolgokat.”

Érdemes megfigyelni, hogy Podmaniczky prózamozaikjainak mélységesen mély egyszerűsége mennyi lucidus erőfeszítést takar. Az egyes ember sorsában kifejeződő erkölcs, a beszélők (halászmester, tűzoltóparancsnok, hajóskapitány, borász, tanárnő, vitorlázó, gépészmérnök) félmondataiból életre kelő attitűd és jellem, az egyéni lendületről és a kényszerű megtorpanásokról szóló beszámolók, a mesterségek titkaiban való tallózás, avagy éppen a tragikomikum, a karakterek bölcs, megragadó példái mindennapi félmúltunk szellemiségét, sőt, bizonyos értelemben a máig éró történelmet rajzolják. Hiába, hogy meghiggadt vagy tréfára kész mesélőké a hang. A főszereplő az ő csevegésükből kifejlő élet, s ennek az életnek súlya van, az írás számára szüretelhető lelke, alakja, meg lehet fogni, s nem feltétlenül disztíngvált élet. A mesélők tényekre összpontosítanak; mit tehetnek róla, hogy a tényeket folyton sejtelmek szövik be! Az ő jámbor képzeletük, az ifjúság iránti örök visszavágyuk, az álmaik felköltése, az önvigasz, a megmerítkezés a letűnt időben: a valószerűből tüneményt varázsol. Nem, nem arról van szó, hogy a vágy és a fantázia tisztán lát-e. Sokkal fontosabb, hogyan fordul át a történetek mesterkéletlen naturalizmusa idilli, mitologikus tárgyá. A víz pikkelyes tajtékja, viharok, hajók, megfeszülő izmok, a test kalandjai, másnap friss fény, halételek, hűvös bor. A mérték a magasságból földig ér. S oda-vissza érvényes. Egy mandulafa, egy szőlőfürt: Isten sarja. Túlságosan könnyű volna megpillantani a látóhatár peremén egy új Athén kontúrjait. De jóvátennénk-e bármit is egy érzékcsalódással?

A lelkeség viszont valódi, akár a sztoikus derű. S apró momentumok, sóhajok és ösztönszerű elszólások révén mozdítja meg a képzeletet. Mintha nem is az író, hanem a nyelv önműködő furfangja dolgozna itt. S ez a jószerivel akaratlanul komponált mitológia keresztül-kasul átlebegi a tavat, térben

és időben. S mennyi bizakodó, igéző, ábrándos és dekadens arc néz vissza a könyv dúsan adagolt fotóiról: gyógyfürdőzők, gardasütő halászok, egy teljes tűzoltózenekar, egy büszke körtefa, a szőlősorban a szépség tragikus sorsú királylánya, és gyerekek és szobrok. S egy nő elmerengve: a part szőke éke.

De a Balaton fojtott vagy nyílt gyönyöreivel, fürgetegeivel és 57 békés kékségével együtt sem csupán rege. Mesés világa voltaképp tükörtartomány, masszív tárgyak és ütésálló életek vetítik ki. Az a készség, amely a balatoni emberek sajátja, hogy ismernek gesztusokat, jeleket és szavakat; a táj, a vízmosság, a madarak, a kövek, a dombok szótára az övék. Az országtest egy jellegzetes tagjában elegyedett, egy külön kultúrából őrzött (vagy tán inkább felérzett) tudás ez. S a Balaton név jelez, vár és dokumentál. Hol így, hol úgy. Tényleg nem mindennapi alany, amely az embernek, akit megtart, a közelségével együtt a távolságát is odakínálja. „Én már ismertem a Balatont, mielőtt ideköltöztem, a férjem minden évben elhozott. Nem nagyon szerettem sosem a Balatont, most negyvenkét éve élek itt, de talán ha négyszer fürödtem benne.” S íme, még egyszer a kettősség: „most is megvan az a szokása a lengyeltótiaknak, hogy augusztus 20-án Badacsonyba mennek. Ez egy búcsúnap. Óriási felhajtás, hozzájuk csapódtak a bogláriak is. Sokat hajóztunk a családdal Révfülöpre. Amikor üdültettünk, a vendéget mindig átvittük a túlsó partra. [...] A bogláriaknak az az érdekes, ha a túlpartra mennek, és visszaneznek ide, és Boglárón látják a kilátót. Látják magukat.”

Bevallható-e egyszerűbben a mindennapok költészete, melyet érvényben kell tartanunk, hogy legyen mivel megokolni az élet dicséretét, s ne pótlékai részegítsenek. Ehhez az életdicsérethez fűződő hol reménytelen, hol vigasztalhatatlan kapcsolatból számos érdekes, azaz egyszer gyöngéd, máskor terhes igazság származhatik. A Balaton mentén először is a nap, az éjszaka, s egy kicsiny tenger igazságai. E kicsiny tenger, végességéből kifolyólag, engedelmességre sarkall, de a maga finoman utaló módján a távlatosabb elmélkedést is megengedi, olykor egyenesen erre figyelmeztet.

Podmaniczky Szilárd könyve épp ezért passzol olyannyira a Balatonhoz. Nem keres meghökkenítő fogalmakat, extra eseményeket és nem megy bele fura stílárius heccekbe, hogy megrepassza az eget: azzal együtt elragad. Könnyedsége a távlata. Gördülékeny nyelvezete pedig, mely pontos és valamelyest réveteg: sugall, méghozzá elegánsan és gyöngéden, tehát páratlan erővel. Podmaniczky Szilárd sajátos útikönyvében feltárul egy tó, a kibeszélt Balaton; idők, kalandok, ambíciók – és érdekfeszítő semmiségek.

Kiderül, hogy az emberek – például egy kötet gyülekezetében – mennyire szeretnek mesélni. Ők a mesemondók, ők a publikum. Podmaniczky

Szilárd pedig kitűnő közvetítő. A Balaton mértéktartó ágense. Így is van ez jól: elég csupán utalni rá, hogy majd odaérünk, ahova tartunk: gubóból gubóba, vízből a vízbe. De életből életbe is. És milyen mázli, hogy néha-néha világokból balatoni világokba is. (Podmaniczky Művészeti Alapítvány, 58 2010)

